

LLENGUA A L'ESCOLA CATALANA DURANT LA II REPÚBLICA: MARC NORMATIU D'UNA ACCIÓ PRIORITÀRIA DE GOVERN

Anna Maria Pla Boix*

Resum

L'article revisa críticament la regulació jurídica dels usos lingüístics en l'ensenyament a Catalunya en el període històric de la II República. L'anàlisi de les disposicions normatives es completa amb una revisió més politològica, centrada a prendre en consideració el context sociopolític del moment i el sentit dels arguments esgrimits en els debats polítics que varen propiciar diverses iniciatives parlamentàries i governamentals d'incidència en la matèria.

Paraules clau: Catalunya; dret lingüístic; llengua; ensenyament; II República.

THE LANGUAGE OF TEACHING IN CATALAN SCHOOLS DURING THE SECOND SPANISH REPUBLIC: REGULATORY FRAMEWORK OF A PRIORITY GOVERNMENT ACTION

Abstract

This article provides a critical review of the legal regulation of language usage in education in Catalonia during the Second Spanish Republic. Analysis of the regulatory provisions is completed with a more political science-based review, focused on the consideration of the socio-political context of the time and the meaning of the arguments made in political debates that brought about a number of parliamentary and government initiatives in this regard.

Keywords: Catalonia; language law; language; education; Second Spanish Republic.

* Anna Maria Pla Boix, professora agregada de dret constitucional, Universitat de Girona. anna.pla@udg.edu

Article rebut el 25.03.2020. Avaluacions cegues: 15.04.2020 i 03.04.2020. Acceptació de la versió final: 09.05.2020.

Citació recomanada: Pla Boix, Anna Maria. (2020). Llengua a l'escola catalana durant la II República: marc normatiu d'una acció prioritària de govern. *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, 73, 113-132. <https://doi.org/10.2436/rld.173.2020.3443>

Sumari

- 1 Antecedents: l'articulació d'un nou model lingüístic a les aules
 - 2 Llengua en l'ensenyament a la Constitució republicana de 1931: descentralització i remissió estatutària
 - 3 Règim lingüístic en l'ensenyament a l'Estatut de Catalunya de 1932
 - 3.1 Gestació del model: projecte d'Estatut de 1931 i referència als debats estatutents
 - 3.2 El règim lingüístic a l'articulat de l'Estatut de 1932
- Referències bibliogràfiques

1 Antecedents: l'articulació d'un nou model lingüístic a les aules

El règim lingüístic promulgat sota els auspicis de la II República va significar un punt d'inflexió en la política de promoció del monolingüisme oficial del castellà, que s'havia imposat fins aleshores en tots els àmbits públics, i molt especialment en l'educatiu.¹ Val a dir que aquest canvi de política lingüística no seria fàcil de gestar i suscità, des dels seus inicis, intenses controvèrsies.² Per bé que la Guerra Civil espanyola i la subsegüent dictadura no permetrien veure consolidat, en el pla més pràctic, els avenços lingüístics assolits en aquesta etapa històrica, les bases normatives del seu règim lingüístic varen inspirar, quaranta anys més tard, la dicció de sengles articles 3 de l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 1979 i de la Constitució espanyola de 1978.³ De fet, la regulació lingüística d'ambdues disposicions normatives mantindria una línia de continuïtat amb certes opcions lingüístiques del marc constitucional i estatutari republicà.

Val a dir que el tractament de la llengua a l'escola fou un dels principals reptes que va afrontar la II República. De fet, fou una qüestió que va ser tractada des dels inicis d'aquest període històric bo i prenent sempre en consideració la seva intensa dimensió política i simbòlica. Prova n'és que només uns dies més tard de la proclamació de la II República es publicava oficialment el cèlebrenent conegut com a "Decret del bilingüisme", de 29 d'abril de 1931, impulsat per l'aleshores ministre de la Instrucció Pública Marcel·lí Domingo, en virtut del qual es derogaven totes les disposicions normatives que prohibien l'ús català a l'ensenyament.⁴ Aquesta disposició reglamentària decretava que a les escoles de Catalunya la llengua de la docència havia de ser la llengua materna dels alumnes (catalana o castellana), i semblantment s'establí que als alumnes catalans se'ls havia d'ensenyar també la llengua castellana a partir dels vuit anys.⁵

Es tracta d'una previsió que va plantejar, des dels seus inicis, encesos debats polítics i parlamentaris. L'endemà mateix de la seva publicació, Antoni Rovira i Virgili publicava un article a la revista *La Nau*, intitulat "La llengua a l'escola",⁶ on es feia ressó que aquest Decret, per bé que no garantia "tot allò a què els catalans aspirem en aquesta matèria", representava, al seu entendre, "un gran pas" a l'espera que Catalunya acabés constituint-se en un règim d'autonomia federativa i s'acabessin assumint completament les competències en ensenyament. L'article analitzava críticament les previsions del Decret, n'avalava el seu compromís amb el respecte a la diversitat lingüística i acabava reblant la seva idea, tan a bastament defensada a la seva obra, que "els catalans han d'ésser ensenyats en català".⁷ Val a dir que, a la seva prolífica obra, Rovira i Virgili va

1 Per a una ampliació sobre els antecedents històrics d'aquesta política de promoció del monolingüisme oficial del castellà en l'ensenyament, vegeu, per tots, Pla Boix (2019).

2 En són proves, a tall d'exemple, les reflexions escrites en l'exili, la primavera de 1939, pel mateix Manuel Azaña. Referint-se a la llengua i la cultura catalanes, afirmà: "Admitamos que una violencia sostenida durante dos siglos contra un hecho natural hubiera resultado a la larga ventajosa para toda España. Admitamos que en nuestro tiempo habría valido más que todos los españoles hablasen una sola lengua y estuvieran criados en una tradición común, sin diferencias locales." Per Azaña, l'assimilació lingüística o castellanització de la població requeria una intervenció enèrgica en l'àmbit educatiu, i advertia també que necessitava que "un Estado potente, de gran prestigio, realizara una labor enérgica, tenaz, desde las escuelas". Per Azaña, la pervivència de la llengua catalana posava de manifest que "la obra de asimilación había fallado por la base". Vegeu Azaña (1986: 61-62). Per a una ampliació sobre el règim lingüístic durant la II República i els debats que va plantejar la gestió de la diversitat lingüística, també a l'escola, vegeu, especialment, Escribano (2017).

3 De fet, el buidatge dels treballs i els debats parlamentaris tinguts amb motiu de la tramitació de sengles articles 3 de l'Estatut d'autonomia de 1979 i de la Constitució de 1978 permet asseverar que foren diversos els partits que varen defensar l'adopció del model republicà a l'hora de reglar llurs previsions lingüístiques. Per a una ampliació, vegeu Pla Boix (2004: 179).

4 Vegeu el "Decreto derogando todas las disposiciones dictadas contra el uso del catalán en las Escuelas primarias; disponiendo que en las Escuelas maternas y de párvulos la enseñanza se dé exclusivamente en lengua materna, castellana o catalana, e igualmente en las Escuelas primarias, y que en éstas se enseñe a los alumnos catalanes, a partir de los ocho años, el conocimiento y práctica de la lengua española", publicat a la *Gaceta de Madrid*, núm. 120, de 30 d'abril de 1931, pàg. 413. El seu article 1 deia: "Quedan derogadas todas las disposiciones dictadas desde 13 de septiembre de 1923 contra el uso del catalán en las Escuelas primarias." A la seva exposició de motius, entre altres previsions, s'hi indicava que "es un principio universal de la pedagogía que la enseñanza primaria, para ser eficaz, ha de producirse en la lengua materna". Per a una ampliació sobre el contingut i l'abast d'aquest Decret del bilingüisme, vegeu especialment Rossell (1977: 115-116) i també Navarro (1977: 241-243).

5 Més concretament, el seu article 3 deia: "En las Escuelas primarias se dará también la enseñanza en lengua materna, sea castellana o catalana, y se les enseñará a los alumnos catalanes, a partir de los ocho años, el conocimiento y práctica de la lengua española, a fin de conseguir que la hablen y escriban con toda corrección."

6 Rovira i Virgili (1931: 1).

7 L'article partia de la consecució d'aquest objectiu per reivindicar l'ús oficial de la llengua vernacla a altres esferes del poder públic com l'Administració o la justícia. En paraules textuais de la publicació, "[r]econegut i consagrat aquest dret, és lògic de reconèixer i consagrar anàlogament el dret d'ésser jutjat en la pròpia llengua i el d'usar aquesta en tots els actes i documents públics i privats dins el territori català". Per a una ampliació sobre el sentit i l'abast del discurs de Rovira i Virgili en matèria lingüística, vegeu Ginebra

significar-se especialment per la defensa de l'ús del català com a llengua docent a les aules. De fet, durant la II República defensarà insistentment que la llengua catalana esdevingui l'única llengua vehicular de la docència en tots els nivells i graus, sens perjudici de l'ensenyament del castellà i també d'altres llengües.⁸

En tot cas, com apuntàvem suara, l'opció de política lingüística vertebrada a l'entorn del Decret del bilingüisme de 1931 va suscitar encesos debats que varen projectar-se no només a l'escenari estrictament parlamentari, sinó també a la premsa de l'època. Un bon exemple dels arguments crítics esgrimits l'ofereix l'article de Royo Villanova publicat a l'*ABC* el 5 de juny de 1931, on s'escandalitzava pel paper que es donava a l'ensenyament de la llengua castellana, comparant-lo amb el tracte rebut pel francès o el llatí, quan calia ensenyar-lo "como una segunda lengua materna, pues madre para todos los catalanes y los españoles debe ser España". Posa de manifest, una vegada més, la forta dimensió política del fet lingüístic i el paper preeminent que assumia en un àmbit especialment sensible com és l'educatiu.⁹

Uns mesos més tard, el juny del 1931, el Govern provisional de la República creava per decret la Càtedra de Llengua Catalana a les Escoles Normals de Catalunya i encomanava a Pompeu Fabra la inspecció d'aquests ensenyaments. La dicció de la norma era taxativa quan, referint-se al Decret del bilingüisme aprovat uns mesos abans, recordava que "en el poco tiempo que lleva de aplicación el referido decreto se ha puesto de manifiesto la necesidad de que las Escuelas Normales se preocupen de preparar convenientemente a los futuros maestros de Cataluña para que puedan, con la máxima eficacia, realizar sus enseñanzas en lengua materna". Partint d'aquesta base, el seu article 1 establí que: "En cada una de las Escuelas Normales de Maestros y Maestras de Cataluña, se establece una cátedra para el conocimiento y estudio del idioma catalán, en la que habrá de enseñarse, además, la Metodología correspondiente en orden a su aplicación a la enseñanza primaria."¹⁰ Il·lustra, ja d'entrada, la voluntat política ferma de normalitzar l'ensenyament de la llengua catalana al sistema educatiu bo i garantint la formació del professorat que havia d'impartir els estudis. Il·lustra, en definitiva, que el tractament de la llengua a l'escola va esdevenir, durant la II República, una qüestió prioritària en l'acció de govern.¹¹

De fet, durant aquesta etapa republicana es varen crear nombrosos centres i institucions adreçats a promoure la formació de docents i la millora de l'ensenyament. Així, per exemple, es va reprendre l'activitat de l'Escola Normal i les escoles d'estiu per formar mestres, es va crear també l'Institut-Escola com a motor de renovació de l'ensenyament secundari i es va instituir el Seminari de Pedagogia. Semblantment, la Generalitat republicana va crear el Comitè de la Llengua, un organisme que tenia encomanada la funció de promoure la normalització de l'ensenyament en català, principalment a través de la publicació i la difusió de textos escolars, i de l'ensenyament de la llengua als docents. A la pràctica, aquesta mesura va concretar-se també en la creació, a les quatre escoles normals de formació de mestres de Catalunya, de càtedres per al coneixement i la metodologia didàctica de la llengua catalana.¹²

(2006: 300). I pel que fa al context de la vida i l'obra de Marcel·lí Domingo, vegeu Pujadas (1996: 347).

8 Serveixi d'exemple, per tots, Rovira i Virgili (1979). En aquesta obra, Rovira i Virgili rebla les bases del seu discurs bo i prenent en consideració també les iniciatives escolars d'altres pobles. Amb relació a la seva posició sobre les llengües en l'ensenyament durant el període republicà, vegeu, també, Rovira i Virgili (1931 i 1932). Per a una ampliació, vegeu Ginebra (2006: 386). Vegeu, també, Galí (1931: 13). En aquesta obra, Alexandre Galí recorda que a la Catalunya del context històric estudiat hi ha un amplíssim nombre d'infants "afectats de bilingüisme per la vida de l'escola i la vida oficial", situació que defineix recordant que "són els fills de famílies catalanes que parlen sempre català menys a l'escola i en el tracte amb elements oficials. Segons les estadístiques que hem donat, aquest grup constitueix la massa del país, sobretot en els medis rurals i en les ciutats petites, sense que això vulgui significar que no constitueixin sempre el nucli fortament dominant, àdhuc a Barcelona i en les ciutats industrials més obertes a la immigració".

9 Per a una ampliació sobre el contingut i l'abast d'aquest article, vegeu, per tots, Medina (1995: 164). Val a dir que Royo Villanova va significar-se especialment en la campanya contra el projecte d'Estatut.

10 L'article 3 del Decret deia: "Para que el conocimiento del idioma que se profese en dichas cátedras responda siempre a las normas y a los estudios que realizan los organismos oficiales que en Cataluña tienen a su cargo la misión de depurar el idioma catalán, se encomienda al ilustre filólogo don Pompeyo Fabra, miembro del 'Institut d'Estudis Catalans', la especial inspecció de estas enseñanzas. Así, mismo, y para dar unidad al programa de dichas enseñanzas y a los problemas metodológicos que las mismas planteen los profesores encargados de esas cátedras deberán ponerse de acuerdo con el Seminario de Pedagogía de la Universidad de Barcelona."

11 Per a una ampliació sobre la política lingüística en aquest període, vegeu especialment Escribano (2015a).

12 Per a una ampliació sobre l'obra educativa de la Generalitat republicana, vegeu, per tots, Navarro (1979). Vegeu, també, Sallés (2009). Igualment, vegeu Bonamusa (2006). Projectat en l'àmbit universitari, vegeu especialment Nadal Badal (1993: 129-169). Com recorda l'autor, el Patronat Universitari que regirà la Universitat Autònoma de Barcelona durant aquest període es constitueix legalment amb el Decret d'1 de juny de 1933. Malgrat incloure poc temps, en paraules de l'autor "fou un període d'una enorme transcendència, tant per a la vida universitària com per a la llengua i la cultura catalanes".

En tot cas, la Generalitat haurà d'afrontar la implementació del Decret del bilingüisme en un context difícil i fer front a problemàtiques endèmiques com la concernent als dèficits de formació dels docents en llengua catalana¹³ o la falta de llibres de text en aquesta llengua.¹⁴

Els reptes de fons que plantejava una eficient implementació de l'esmentat Decret es varen procurar afrontar des de diferents àmbits. Especialment significativa fou la tasca del Comitè de la Llengua de la Generalitat, creat durant els primers mesos de la República.¹⁵ Als efectes que aquí interessin, el Comitè de la Llengua va elaborar unes normes per ordenar l'ensenyament simultani del català i del castellà a partir dels vuit anys. Més concretament, destaquen les següents regles: la primera, l'edat dels vuit anys s'entenia escolar i no cronològica, basada en els graus escolars; segonament, s'adoptà el principi pedagògic que l'aprenentatge de la llengua s'havia de fer preceptivament a partir de la llengua parlada;¹⁶ en tercer lloc, l'ensenyament del castellà de vuit a deu anys es feia mitjançant una lliçó diària de lectura castellana triada pel docent, amb exercicis de vocabulari, ortografia i redacció; en quart lloc, s'establia que a partir dels deu anys calia impulsar l'aprenentatge de la llengua castellana dedicant-hi la meitat del treball escolar; també s'establia que aquells pares que, per una raó o altra, desitgessin per als fills un ensenyament totalment en castellà, ho havien de sol·licitar per escrit; finalment, el Comitè de la Llengua va obrir una oficina de consultes per als mestres que havia de servir per resoldre les incidències i els dubtes que plantegés la implementació efectiva de les previsions esmentades a les aules. S'establia que la Inspecció havia de comunicar a l'esmentada oficina la manera com cada escola aplicava aquestes normes.¹⁷

Val a dir que la difusió d'aquestes normes entre la comunitat educativa va articular-se primordialment a través d'un sistema periòdic de conferències i cursets adreçats als mestres, així com de la publicació de recensions d'allò que s'hi havia tractat a revistes professionals. Això no obstant, malgrat les normes i llur difusió, la implementació de les mesures lingüístiques garantides al Decret no sempre fou reeixida.¹⁸ De fet, diverses fonts històriques relaten que el bilingüisme no es va garantir a la pràctica a tots els centres, i, en aquells on es va procurar assegurar, els resultats varen ser més aviat descoratjadors, la qual cosa va centrar reflexions crítiques entre la mateixa comunitat educativa que s'acabaren projectant en debats en seu parlamentària.¹⁹

Més enllà d'aquestes conjuntures, l'anàlisi d'aquesta opció de gestió del plurilingüisme a les aules no pot bandejar una referència obligada a l'ideari polític que va inspirar-la, marcat des dels inicis de la II República

13 Donaran lloc a iniciatives com l'aprovada pel Decret de la Generalitat republicana de 20 de setembre de 1936, que exigirà disposar d'un certificat d'aptitud pedagògica de llengua catalana per poder exercir com a mestre. Val a dir que la manca de formació del professorat en llengua catalana serà objecte de diverses reflexions crítiques. Vegeu, a tall d'exemple i per tots, l'article promogut per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana de Pere Mialet intitulat "La catalanitat dels mestres d'escola", publicat a *El Dia*, diari republicà d'esquerra, de 13 de març de 1932. Doctrinalment s'ha subratllat que la falta de formació lingüística del professorat durant la II República va procurar resoldre's a través d'un servei d'ensenyament per correspondència que la Generalitat de Catalunya va organitzar i finançar. Per a una ampliació, vegeu el *Butlletí dels Mestres* (1933: 254; 1934: 83; 1935: 287; 1936: 85). Val a dir que el coneixement del català també es prendrà en consideració en l'accés i la promoció professional del funcionariat dependent de la Generalitat. Per a una ampliació, vegeu Martínez Fiol (2010: 297-323).

14 Vegeu el *Butlletí de la Generalitat* de 15 de juny de 1932. Sobre llibres escolars, vegeu el *Butlletí dels Mestres* (1931: 177). Vegeu, també, Navarro (1979: 62). L'autor constata que "el Comitè de la Llengua decidí de recórrer a les editorials ja existents, però advertint que 'no serà permès que arribi a les mans dels escolars cap llibre que no reuneixi totes les garanties i que no s'ajusti del tot a les condicions de metodologia, llenguatge i dignitat que es mereix el respecte a la formació dels infants'". I recorda també que la Generalitat, a través del Comitè de la Llengua, "va emprendre la tasca de fer un catàleg dels llibres de text, lectura, consulta o treball, al mateix temps que es reservava la revisió i l'acceptació dels que anessin apareixent. Pel que fa a l'aspecte lingüístic, el delegà a la Secció de Filologia de l'Institut d'Estudis Catalans".

15 Per a una ampliació, vegeu *L'Obra de Cultura* (1932). Aquesta obra conté una detallada descripció de l'obra educativa de la Generalitat republicana durant el període de l'autonomia provisional. A la seva pàgina 48 es recorda que aquest Comitè troba la seva gènesi en una reunió organitzada per Gassols immediatament després d'aprovar-se el Decret del bilingüisme, amb representants del Seminari de Pedagogia de la Universitat, del Patronat Escolar de Barcelona i dels consells d'inspecció de les quatre províncies. El Comitè quedà presidit per Joaquim Xirau (del Seminari de Pedagogia), i va ser-ne secretari Alexandre Galí. Entre els vocals hi havia Rosa Sensat, Joaquim Pellicena, Manuel Ainaud, Pompeu Fabra o Cassià Costal.

16 S'establia que l'ensenyament del castellà s'havia de basar en la conversa real, i que, durant el temps que es destinés a l'ensenyament del castellà, només es feia servir aquesta llengua, i el català era usat exclusivament com a auxiliar en casos indispensables de traducció. Vegeu *L'Obra de Cultura* (1932).

17 Per a una ampliació sobre aquestes normes, vegeu *L'Obra de Cultura* (1932: 45).

18 Vegeu, per tots, Navarro (1979: 61-63).

19 Així consta al *Butlletí dels Mestres*, publicació pedagògica oficial de la Generalitat republicana. Per a una ampliació, vegeu el *Butlletí dels Mestres* (1933: 225). Vegeu també el *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, sessions de 8 d'agost de 1933 i 2 de febrer de 1934.

pel compromís per endegar una reforma ambiciosa de l'ensenyament públic. Aquesta reforma es concebia com una prioritat d'acció de govern per promoure els valors que inspiraven el nou projecte polític que començava a desplegar-se.²⁰ Entre els promotors que varen auspicar aquest canvi, hi trobarem polítics amb trajectòries professionals vinculades al món de l'ensenyament, com és el cas dels ministres Marcel·lí Domingo o Fernando de los Ríos.²¹ Es partia de la premissa que sols invertint en educació pública s'assegurava la difusió i la pervivència dels valors democràtics i la necessària modernització del país. En aquest escenari, la política educativa de la II República va prioritzar la lluita contra l'analfabetisme, l'increment de l'escolarització, la intensificació del procés de graduació escolar i la renovació pedagògica de l'ensenyament. D'acord amb els principis de la pedagogia activa i del moviment de l'Escola Nova es va impulsar una ambiciosa renovació pedagògica que es va projectar a la pràctica educativa a les aules i a la formació dels mestres.²²

Semblantment, des del punt de vista més ideològic, aquest conjunt de reformes educatives varen promoure una transformació de l'aparell educatiu basada en els principis de l'escola unificada, gratuïta, obligatòria i laica. Als efectes que aquí interessen, indefectiblement aquests principis pedagògics s'acabarien projectant en els debats parlamentaris i constituents de l'època. I, com s'estudiarà —encara que molt succintament— a les pàgines que segueixen, acabarien inspirant la dicció de la Constitució republicana de 1931 i també de l'Estatut de Catalunya de 1932, bases normatives d'un nou model de gestió de la diversitat lingüística a les aules.

2 Llengua en l'ensenyament a la Constitució republicana de 1931: descentralització i remissió estatutària

Com és sabut, el 9 de desembre de 1931 s'aprovava la nova Constitució espanyola de la II República. Als efectes que aquí interessen, el tractament que s'havia de donar a la diversitat lingüística, i molt especialment la projectada a l'àmbit de l'ensenyament i relativa a l'aprenentatge i ús docent de les llengües regionals, va suscitar encesos debats a l'hemicicle. Per uns, garantir-ne l'ensenyament i l'ús docent constituïa un deure indefugible del constituent republicà, necessari per posar fi a un greuge històric. D'altres, en canvi, hi veïen un llast que calia combatre perquè, al seu entendre, posava en risc l'estatut hegemònic de la llengua castellana. Des d'aquestes tesis més crítiques, alguns defensaven la necessitat de donar un estatut preminent a l'ensenyament del castellà com a element cohesionador. D'altres proposaven negar a les llengües regionals qualsevol tipus de reconeixement a l'articulat de la norma constitucional. I des de certs sectors de l'arc parlamentari s'advertia amb èmfasi que el reconeixement constitucional del plurilingüisme s'erigia en una qüestió incòmoda, que dificultava forjar consensos en l'escenari de debat del nou model d'organització política de l'Estat.²³

20 Per a una ampliació sobre el pensament escolar de filiació republicana durant aquest període, vegeu, per tots, Monés (1977). L'autor recorda que el pensament educatiu republicà exercirà una important influència en la història escolar del Principat. Per l'autor, "l'ideari educatiu dels grups republicans presenta un denominador comú certament coherent, en molts aspectes. Aquest pensament respon, en línies generals, a una sèrie de pautes i característiques que estudiaré tot seguit, les quals es podrien sintetitzar en els punts següents: respecte a la consciència del nen, neutralisme ideològic, caràcter evolutiu dels valors morals, sacralització del mestre i socialització del cicle educatiu".

21 Semblantment, també destaquen figures com la del director general d'Instrucció Pública, el socialista i mestre Rodolfo Llopis.

22 Per a una ampliació, vegeu, a tall d'exemple i per tots, Monés (1977).

23 Especialment significatives són les intervencions de diputats com els senyors Unamuno o Rodríguez Castelao tingudes a la sessió de les Corts de 18 de setembre de 1931. En paraules del diputat senyor Unamuno, explicitades en la seva intervenció en defensa de l'esmena que va presentar a l'article 4 del projecte constitucional: "Yo confieso que no veo muy claro lo de la cooficialidad, pero hay que transigir. Cooficialidad es tan complejo como cosoberanía; [...]. Claro que hay una cosa de convivencia —esto es natural— y de conveniencia; pero esto es distinto; una cosa de imposición [...]. Estamos indudablemente en el corazón de la unidad nacional y es lo que en el fondo más mueve los sentimientos [...]. No quiero decir en nombre de quién hablo; podría parecer una petulancia si dijera que hablo en nombre de España. Sé que se toca aquí en lo más sensible, a veces en la carne viva del espíritu; pero yo creo que hay que herir sentimientos y resentimientos para despertar sentidos, porque toca en lo vivo. Se ha creído que hay regiones más vivas que otras, y esto no suele ser verdad [...]. Se está hablando siempre de nuestras diferencias interiores [...]. En el aspecto lingüístico cualquier nación de Europa, Francia, Italia, tienen muchas más diferencias que España."

A la mateixa sessió, vegeu també la intervenció del diputat senyor Rodríguez Castelao, quan va proclamar: "Hay muchos que nos combaten por razones de patriotismo, y es preciso decirles que los galleguistas no queremos más que una cosa: que el gallego, si no en lo oficial, sea, por lo menos, tan español como el castellano. Y con esto ya queda dicho que no somos separatistas, porque si separatismo viene a separar, separatista será el que no quiera que el gallego sea también un idioma español. Y hay otros que desprecian nuestros anhelos por creer que un idioma no es más que un medio de expresión [...]. Pero el idioma, más que un medio de expresión, es una fuente de arte, es el vehículo del alma original de un pueblo [...]. El desprecio de la Lengua materna significa un renunciamento de derechos y proviene de una anestesia de la dignidad colectiva."

Finalment, l'article 4 de la Constitució espanyola de 1931, després de reconèixer l'estatut de llengua oficial de la República al castellà, afegia que tot espanyol “tiene obligación de saberlo y derecho de usarlo, sin perjuicio de los derechos que las leyes del Estado reconozcan a las lenguas de las provincias o regiones”. L'article conclouïa que “salvo lo que se disponga en leyes especiales, a nadie se le podrá exigir el conocimiento ni el uso de ninguna lengua regional”.²⁴

Val a dir que aquesta previsió d'un deure de coneixement lingüístic no es preveia al text de projecte de Constitució republicana redactat per la Comissió. En aquesta primera versió de la norma, la dicció de l'article 4 es limitava a reglar: “El castellano es el idioma oficial de la República, sin perjuicio de los derechos que las leyes del Estado reconocen a las diferentes provincias o regiones.” S'hi varen presentar diverses esmenes, algunes de les quals proposaren incloure-hi un deure de conèixer la llengua castellana per tal com era llengua oficial de la República. Destaquen especialment les esmenes presentades, respectivament, per diputats com Unamuno o Calderón a l'article 4 del projecte de Constitució, tesis que acabarien prosperant amb la incorporació del deure a l'articulat de la norma suprema.²⁵ La referència a aquest deure de conèixer la llengua castellana de l'article 4 de la Constitució republicana de 1931 no és banal, perquè bona part dels debats varen centrar-se a discutir com garantir-lo en l'àmbit de l'ensenyament. I la seva menció no és una simple reminiscència històrica, perquè encara avui es garanteix a la dicció de l'actual article 3.1 de la Constitució espanyola de 1978.²⁶

En tot cas, l'obligació constitucional de conèixer la llengua castellana, projectada singularment a l'àmbit de l'ensenyament, era percebuda per amplis sectors de les Corts republicanes com una garantia d'integració que exigia articular mesures normatives per fer-se efectiva.²⁷ Altrament, des dels sectors crítics s'advertia que la imposició constitucional del seu coneixement lesionava el reconeixement i l'estatut igualitari de les altres llengües regionals.²⁸

Als efectes que aquí interessin, la llengua en l'ensenyament seria regulada explícitament a l'article 50 del text constitucional, la qual cosa il·lustra, ja d'entrada, l'interès del constituent per reglar aquesta matèria amb vocació de certa completesa a l'articulat de la norma suprema. Aquest precepte disposava textualment

Per a una ampliació, vegeu el *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, núm. 41, de 18 de setembre de 1931, p. 1015.

24 L'article 4 de la Constitució de 1931 deia: “El castellano es el idioma oficial de la República. Todo español tiene obligación de saberlo y derecho de usarlo, sin perjuicio de los derechos que las leyes del Estado reconozcan a las lenguas de las provincias o regiones. Salvo lo que se disponga en leyes especiales, a nadie se le podrá exigir el conocimiento ni el uso de ninguna lengua regional.”

25 Més concretament, vegeu:

- Pel que concerneix l'esmena del senyor Unamuno i altres, es publica al *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, núm. 37, d'11 de setembre de 1931, apèndix 4t. L'esmena del senyor Unamuno i altres a l'article 4t del projecte de Constitució deia: “El español es el idioma oficial de la República. Todo ciudadano español tiene el deber de saberlo y el derecho de hablarlo. En cada región se podrá declarar cooficial la lengua de la mayoría de sus habitantes. A nadie se podrá imponer, sin embargo, el uso de ninguna lengua regional.”
- Pel que concerneix l'esmena del senyor Calderón i altres, es publica al *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, núm. 31, de 2 de setembre de 1931, apèndix 1r. La dicció proposada de l'article 4t deia: “El castellano es el idioma oficial de la República española, siendo obligatorio su conocimiento y su uso en toda la Nación, para actos, servicios públicos y relaciones oficiales. Se podrá autorizar a las regiones con Estatutos aprobados el uso local de su idioma respectivo, en las condiciones que se determinen en la ley de su otorgamiento.”

26 Sobre antecedents i contingut d'aquest deure lingüístic, vegeu Pla Boix (2005: 397-408).

27 A tall d'exemple i per totes, vegeu la intervenció del diputat senyor Unamuno a la sessió tinguda el 18 de setembre de 1931, quan va asseverar: “El castellano es una obra de integración [...] España no es nación, es renación; renación de renacimiento y renación de renacer, allí donde se funden todas las diferencias, donde desaparece esta triste y pobre personalidad diferencial.” I encara projectat a l'àmbit de l'aprenentatge, advertí que: “En artículos de la Constitución, al establecer la forma en que se ha de dar la enseñanza, trataremos de cómo el Estado español tendrá que tener allí quien obligue a saber castellano, y sé que si mañana hay una Universidad castellana, mejor española, con superioridad, siempre prevalecerá sobre la otra; es más, ellos mismos la buscarán. Os digo aún más, y es que cuando no se persiga su Lengua, ellos empezarán a hablar y a querer conocer la otra [...] Sobre esto se ha de volver y veo que, en efecto, estoy hiriendo resentimientos.” Vegeu el *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, núm. 41, de 18 de setembre de 1931, p. 1020.

28 Per totes, vegeu la intervenció del diputat senyor Alomar, quan, a la sessió de les Corts celebrada el 18 de setembre de 1931, va advertir textualment: “No tengo más que decir sino que lo que nos ha repugnado acaso más para no aceptar esa enmienda, es la noción de deber en cuanto al aprendizaje de la Lengua castellana; cuando nos presentamos con el corazón abierto, cuando se inaugura [...] una época nueva, lengua de cordialidad [...] queremos que el castellano no sea nunca una imposición, sino un idioma aprendido con agrado y admitido en el alma.” Vegeu el *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, núm. 41, de 18 de setembre de 1931, p. 1022.

que “[l]as regiones autónomas podrán organizar la enseñanza en sus lenguas respectivas, de acuerdo con las facultades que se concedan en los Estatutos”, i afegia que “es obligatorio el estudio de la lengua castellana, y ésta se usará también como instrumento de enseñanza en todos los centros de instrucción primaria y secundaria de las regiones autónomas”. Així mateix, garantia que l'Estat “podrá mantener o crear en ellas instituciones docentes de todos los grados en el idioma oficial de la República”.²⁹ S'afegia, entre altres previsions, que l'Estat exerciria “la suprema inspección en todo el territorio nacional para asegurar el cumplimiento de las disposiciones contenidas en este artículo y en los dos anteriores”.

S'institueix, doncs, les bases constitucionals d'un nou model de gestió del plurilingüisme a les aules que admetia explícitament la competència de les dites regions autònomes per “organizar la enseñanza en sus lenguas respectivas”, previsió que sotmetia a la condició d'adequar-se al que es preveïa a l'articulat dels estatuts que s'aprovessin. Aquesta remissió al que disposés la regulació estatutària futura posa de manifest, ja d'entrada, que el constituent republicà optava per concedir marges competencials a les regions per reglar una matèria que es considerava especialment sensible, sempre dins dels límits establerts per la mateixa Constitució. S'optava per descentralitzar decisions clau en matèria lingüística, també en matèria de llengua a l'ensenyament, i es deixava la concreció del model a determinació dels legisladors estatutaris.³⁰ Una opció, aquesta darrera, que inspiraria dècades més tard l'articulació del règim lingüístic a l'estat de les autonomies.

L'Estatut de Catalunya de 1932³¹ va assumir les competències per reglar la qüestió lingüística bo i assegurant diverses previsions lingüístiques al llarg del seu articulat d'incidència en la matèria. Serviren de model a la regulació lingüística altres projectes estatutaris que s'estaven tramitant en aquell moment. Val a dir que aquesta circumstància ja s'havia considerat en els debats a l'hemicicle. De fet, quan en seu de les Corts constituents republicanes es va debatre sobre el règim de la doble oficialitat lingüística de l'Estatut català, certs sectors varen advertir dels riscos que representava donar el vistiplau a aquest model, perquè, si es reconeixia respecte de Catalunya, eventualment hauria de preveure's respecte d'altres “regions”. I aquest escenari era percebut, per amplis sectors, com quelcom reproable.³²

Doncs bé, convé subratllar que, durant aquesta etapa històrica, diversos estatuts i projectes estatutaris de “regions autònomes”, en compliment del manament garantit a l'articulat de la Constitució de 1931, també varen reglar els seus respectius règims lingüístics. La lectura comparada de l'articulat d'aquests projectes estatutaris i estatuts republicans permet asseverar que, d'entrada i més enllà de les seves respectives especificitats, responen a uns plantejaments similars. Tots ells, en matèria lingüística, optaran per compartir uns principis comuns, articulats a l'entorn del reconeixement de règims de doble oficialitat lingüística, que procuraran estendre a diferents àmbits. Val a dir que, en la regulació d'aquests models, sovint es tindrà present la regulació dels usos lingüístics en l'àmbit de l'ensenyament. En certs casos, s'explicitarà a l'articulat de les normes. Des d'aquesta perspectiva, són especialment remarcables regulacions com les garantides als articulats de l'Estatut de Galícia de 1936 o de l'Estatut del País Basc, aquest darrer aprovat per les Corts de la II República l'1 d'octubre de 1936.

L'article 15 de l'Estatut gallec, plebiscitat afirmativament el 28 de juny de 1936 i tramès a les Corts republicanes per a la seva aprovació tres dies abans d'esclatar la Guerra Civil, proposava regular el règim lingüístic de l'ensenyament en els següents termes: “En las escuelas primarias de la Región y en las del Estado, será obligatoria la enseñanza de las lenguas gallega y castellana, y en los Institutos y Escuelas Normales se crearán las asignaturas de Lengua, Literatura, Geografía e Historia de Galicia.” Afegia que “en los establecimientos de enseñanzas especiales del Estado y en la Universidad compostelana, la Región podrá sostener o subvencionar cátedras e instituciones de cultura gallega”.³³ L'article 7 de l'Estatut del País

29 Per a una ampliació, vegeu Ginebra (2006: 307).

30 Per a una ampliació, projectat al cas de les Illes Balears, vegeu Escribano (2017 i 2015a: 125-159).

31 *Gaceta de Madrid*, núm. 265, de 21 de setembre de 1932. BOGC, núm. 19, de 15 d'octubre de 1932.

32 A tall d'exemple i per totes, vegeu les intervencions publicades al *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, núm. 188, de 23 de juny, p. 6418. Ja s'advertia que regions com Mallorca o València també podrien eventualment reivindicar un estatut d'oficialitat lingüística del català. Sobre aquesta qüestió, vegeu, també, al *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, núm. 184, de 16 de juny, la intervenció del parlamentari de Minoria Catalana senyor Esteve.

33 Per a una ampliació, vegeu Cores Trasmonte (1998). El 28 de juny de 1936 va celebrar-se el referèndum de l'avantprojecte autonòmic gallec, que va obtenir el vot favorable de la majoria dels electors. El 15 de juliol de 1936, tres dies abans d'esclatar la Guerra Civil, el text de l'Estatut de Galícia fou tramès al president de les Corts. En matèria lingüística, l'article 4 d'aquest text, que

Basc de 1936, per la seva part, entre altres previsions establí el deure de regular la cooficialitat del castellà i de l'euasquera en diferents àmbits públics, inclòs l'educatiu. Més concretament, l'epígraf 7.e) de la norma precisava: "El País Vasco regulará la cooficialidad del castellano y el vascuence con arreglo a las siguientes normas [...] e) regulará el uso de las lenguas castellana y vasca en la enseñanza, con arreglo a lo dispuesto en el art. 50 de la Constitución."³⁴ Altres projectes estatutaris, sense arribar a aprovar-se per les vicissituds del context històric viscut, també resulten interessants en el pla teòric, perquè proposaven garantir règims de reconeixement i protecció per a la llengua pròpia. Aquest és el cas, a tall d'exemple, de l'avantprojecte d'Estatut de la Regió Valenciana d'11 de juliol de 1931 o del projecte d'Estatut de les Illes Balears.³⁵ Sengles projectes estatutaris proposaven garantir règims de doble oficialitat lingüística, i en ambdues iniciatives també es reglava el requisit de coneixement de la llengua catalana per a la provisió de places de funcionariat.³⁶

Quedaven, doncs, instituïdes les bases constitucionals i estatutàries per propiciar un canvi de política lingüística d'abast general. Un canvi que avalava la competència de les regions autònomes per reglar els usos lingüístics en l'ensenyament amb una certa autonomia, i sempre respectant els àmbits competencials que els eren imposats per l'articulat de la norma suprema.

ordenava el model idiomàtic, disposava: "Serán idiomas oficiales en Galicia, el castellano y el gallego; pero en las relaciones oficiales de la Región con autoridades de otras Regiones y con las del Estado, se usará siempre el castellano. Todo escrito que se presente a Tribunales y Autoridades redactado en gallego, será reproducido en castellano cuando lo pida la parte interesada; y lo mismo se hará en cuanto a resoluciones y notificaciones de todas clases. Las copias de documentos redactados en lengua regional, que los fedatarios expidan en castellano, bien a instancia de parte o porque hayan de producir efectos fuera de Galicia, deberán contener también el texto gallego. Los funcionarios que se designen para actuar en la Región deberán acreditar el conocimiento de la lengua gallega." Val a dir que altres articles com el 14.c) i el 15 d'aquest Estatut galleg republicà també contenien referències expresses a la llengua, per bé que projectades a sectors concrets. D'aquesta manera, l'article 14.c) establí el règim d'aptitud lingüística de registradors de la propietat i notaris, quan disposava que "el nombramiento de Notarios se hará por la Región mediante oposición o concurso convocados por la misma [...] A ellos serán admitidos todos los funcionarios del Cuerpo con iguales derechos, pero dando preferencia a los que acrediten más perfecto conocimiento de la lengua y del derecho regionales. Los Registradores de la Propiedad que nombre el Estado para servir en Galicia, deberán acreditar el conocimiento de las leyes de la Región, además de lo que preceptúa el último párrafo del art. 4 de este Estatuto". Als efectes que aquí interessin, especialment rellevant és l'article 15, perquè regulava el règim lingüístic de l'ensenyament.

34 La norma contenia diverses previsions lingüístiques al llarg del seu articulat. Convé destacar especialment les previsions dels articles 1 (ubicat dins el títol I, rubricat "Disposiciones generales") i 7 d'aquest Estatut basc (ubicat dins el títol II, que portava per títol "Contenido y extensión de la autonomía"). L'article 1 disposava, entre altres previsions, que "el vascuence será, como el castellano, lengua oficial en el País Vasco y, en consecuencia, las disposiciones oficiales de carácter general que emanen de los Poderes autónomos serán redactadas en ambos idiomas. En las relaciones con el Estado español o sus autoridades, el idioma oficial será el castellano". L'article 7 deia: "El País Vasco regulará la cooficialidad del castellano y el vascuence con arreglo a las siguientes normas: a) Publicará y notificará en ambos idiomas las resoluciones oficiales de todos sus órganos que hayan de surtir efecto en los países de habla vasca; b) reconocerá a los habitantes de los territorios de habla vasca el derecho a elegir el idioma que prefieran en sus relaciones con los Tribunales, autoridades, y funcionarios de todas clases del País Basco; c) admitirá que se redacten indistintamente en uno u otro idioma los documentos que hayan de presentarse ante las autoridades judiciales vascas o hayan de ser autorizados por los fedatarios del País; d) establecerá la obligación de traducir al castellano los mismos documentos redactados en vascuence cuando lo solicite parte interesada o deban surtir efecto fuera del territorio vasco; e) regulará el uso de las lenguas castellana y vasca en la enseñanza, con arreglo a lo dispuesto en el art. 50 de la Constitución; f) podrá exigir el conocimiento del vascuence a todos los funcionarios que presten servicio en territorio de habla vasca, exceptuados aquellos que estuvieren actuando al tiempo de implantarse este Estatuto, los cuales serán respetados en su situación y en los derechos adquiridos. Las Diputaciones u órganos representativos que las sustituyan, de Álava, Guipúzcoa y Vizcaya, demarcarán en sus respectivas provincias los territorios que a los efectos de este artículo deban considerarse como de habla vasca." L'article 3 d'aquest Estatut també contenia una referència expressa a l'ordenació lingüística, si bé predicada respecte del personal judicial. Aquest article disposava que "la designación de los magistrados y jueces con jurisdicción en el País Vasco será hecha por la región autónoma mediante concurso entre los comprendidos en el Escalafón general del Estado, siendo condición preferente el conocimiento del Derecho foral vasco y tratándose de territorios de habla vasca, el de la lengua, pero sin que pueda establecerse excepción alguna por razón de naturaleza o vecindad". Per a una ampliació sobre el procés de tramitació de l'Estatut republicà del País Basc, vegeu González Casanova (1979: 849-860).

35 Pel que concerneix les Illes Balears, vegeu especialment Escribano (2017).

36 Pel que concerneix l'avantprojecte d'Estatut de la Regió Valenciana, d'11 de juliol de 1931, regula el règim idiomàtic dins el títol II, rubricat "De l'idioma". Aquest títol contenia dos preceptes, els articles 2 i 3. L'article 2 disposava que "[s]erán oficiales de la Región Valenciana les llengües valenciana i castellana, podent usar-se per tant indistintament. En les relacions oficials amb les autoritats centrals i demés Regions, es deurà usar el castellà. A aquelles poblacions de la Regió Valenciana que se'ls ha alterat el nom desvalencianitzant-lo, se les tornarà a anomenar com d'antic, amb ortografia nostra". L'article 3, per la seva part, establí que "[e]ls funcionaris judicials que siguin destinats a les terres valencianes deuran conèixer la llengua valenciana. Per a exercir els càrrecs de Registrador i Notari, com els demés públics en terres de parla valenciana, deuran els funcionaris, no sols entendre la llengua vernàcula, sinó que deuran poder expressar-se en ella". Pel que fa a l'avantprojecte d'Estatut de les Illes Balears, de 19 de juny de 1931, el seu article 2 deia textualment: "Les llengües oficials del territori són indistintament la materna del dit territori i l'espanyola. El coneixement de la primera serà absolutament necessari als funcionaris, de qualsevol ordre i categoria, que prestin servei en el territori de la regió."

3 Règim lingüístic en l'ensenyament a l'Estatut de Catalunya de 1932

3.1 Gestació del model: projecte d'Estatut de 1931 i referència als debats estatutens

Com és sabut, la ponència redactora de l'avantprojecte d'Estatut va finir els seus treballs el 20 de juny de 1931. Pocs dies més tard, el 28 de juny, se celebraven eleccions generals per a les Corts constituents espanyoles, repetides per a Barcelona ciutat i província el 12 de juliol. A Catalunya, els resultats d'aquests comicis donarien una victòria contundent a l'esquerra integrada pel bloc ERC, PCR i USC, responsables de l'elaboració de la disposició estatutària. Per Decret de la presidència de 17 de juliol de 1931 s'acordava la celebració d'un plebiscit d'ajuntaments i del referèndum popular, celebrat el 2 d'agost i que avalaria contundentment la iniciativa.³⁷

El projecte d'Estatut constituïa un text avançat que marcava un horitzó nacional de relació amb l'Estat. El 9 de setembre de 1932, després d'una intensa discussió parlamentària, les Corts de la República aprovaven definitivament l'Estatut de 1932, però amb canvis severos introduïts durant la tramitació de la norma a les Corts. És més, una anàlisi comparada permet asseverar que la dicció finalment aprovada d'Estatut quedava lluny del projecte inicial sotmès a referèndum. Els canvis afectaven, entre altres matèries especialment sensibles, la concernent al règim lingüístic.

Al projecte d'Estatut, el règim lingüístic es regulava dispersament a diversos preceptes de la iniciativa. Especialment rellevants són les previsions del seu article 5, perquè garanteix un estatut d'oficialitat de la llengua catalana. Textualment, l'article establia que "la llengua catalana serà l'oficial a Catalunya, però en les relacions amb el Govern de la República serà oficial la llengua castellana. L'Estatut interior de Catalunya garantirà el dret dels ciutadans de llengua materna castellana a servir-se'n personalment davant els tribunals de justícia i davant els òrgans de l'administració. Així mateix, els ciutadans de llengua materna catalana tindran el dret d'usar-la en llurs relacions amb els organismes oficials de la República a Catalunya". A part d'aquest precepte, el projecte estatutari també reglava els usos lingüístics als seus articles 30 i 31, projectant-los a àmbits sectorials concrets. L'article 30 reglava el principi de prohibició de discriminació per raons lingüístiques.³⁸ L'article 31, per la seva banda, reglava el règim lingüístic en l'àmbit de l'ensenyament. Establia que "[a] totes les Escoles primàries de Catalunya serà obligatori l'ensenyament de l'idioma castellà. La Generalitat de Catalunya mantindrà Escoles primàries de llengua castellana en tots els nuclis de població on, segons el darrer trienni, hi hagi un mínim de quaranta infants de llengua castellana. En aquestes Escoles s'ensenyarà la llengua catalana". Val a dir que l'exposició de motius de la iniciativa explicitava que la regulació d'incidència en l'escola primària es considerava una qüestió política prioritària.³⁹

Apuntàvem suara que aquest règim lingüístic instituint al projecte d'Estatut fou objecte de modificacions substancials durant la seva tramitació a les Corts republicanes. Tant és així que pot afirmar-se que, en certes qüestions, les modificacions introduïdes a la seva dicció, després d'intenses controvèrsies, n'alteraren substancialment els principis estructurals que l'inspiraren.⁴⁰ Així, pel que concerneix el règim lingüístic del Principat, s'abandonava la previsió de l'estatut d'oficialitat del català per passar a instituir un règim de doble oficialitat lingüística, que es desplegava en diferents àmbits públics reglats a la norma.

Val a dir que aquests canvis varen propiciar intenses controvèrsies en seu de Corts constituents. El buidatge dels debats estatutens il·lustra el sentit dels arguments que s'hi varen esgrimir.⁴¹ Per sectors de l'hemicicle

37 Votat afirmativament pel 99% dels vots, amb una participació del 75%. Cal recordar que en aquesta consulta les dones no varen tenir reconegut el dret a vot.

38 L'article 30 del projecte d'Estatut català de 1931 deia: "Ultra les garanties de dret que atorgui la Constitució general de la República, la Generalitat de Catalunya protegirà plenament la vida i la llibertat de tots els ciutadans residents en el seu territori, els quals seran iguals davant la llei, sense distinció de naixença, llengua, sexe o religió. La Generalitat garantirà, també, l'absoluta llibertat de creença i de consciència."

39 En paraules de l'exposició de motius del preàmbul del projecte on s'explicitava l'anhel polític que va guiar la redacció de la iniciativa, es diu: "La voluntat de Catalunya no resulta expressada del tot en els articles de l'Estatut, i les seves reserves obligades vénen d'anhelos fervorosament manifestats per l'opinió pública pel que toca a l'estructuració general de l'Estat, a l'escola primària, a l'exèrcit i a la defensa de la pau. Catalunya vol que l'Estat espanyol s'estructuri d'una manera que fes possible la federació entre tots els pobles hispànics, ja establerta de moments per mitjà d'Estatuts particulars com el nostre, ja d'una manera gradual."

40 Per a una ampliació, vegeu, per tots, Roig Rosich (1978).

41 Vegeu Abelló Güell (2007).

com Minoria Catalana, esdevenia necessari respectar la dicció i l'esperit del projecte d'Estatut tramès a les Corts, en la seva condició d'iniciativa avalada per referèndum del poble de Catalunya, respectuosa amb l'ideari que inspirava el projecte polític republicà. Des d'aquests sectors s'advertia que la garantia d'un estatut d'oficialitat lingüística plena per al català, també en l'àmbit educatiu, esdevenia una necessitat irrenunciable, sobretot si es volia ser respectuós amb la voluntat política expressada pel poble en el referèndum. En el conjunt d'arguments destaquen especialment les advertències que la llengua constituïa un fet diferencial per excel·lència i l'expressió d'un baluard cultural i identitari.⁴² D'altres, en canvi, veien en la proposta de règim lingüístic vertebrat al projecte d'Estatut un greuge que calia esmenar. Projectant-ho singularment a la qüestió de la llengua a l'ensenyament, resulten especialment il·lustratives intervencions parlamentàries com les del diputat Unamuno, que va mostrar una actitud especialment combativa. El buidatge de les seves intervencions permet constatar que va mostrar-se crític amb el fet que els funcionaris haguessin d'aprendre el català, i, pel que fa a l'escola, demanà prioritat per a la llengua castellana en tots els centres d'aprenentatge de Catalunya i que l'ensenyament oficial fos en aquella llengua. Semblantment, es va oposar a la universitat autònoma, i va negar atribucions al Govern en matèria d'ensenyament.

Val a dir que, precisament, el règim lingüístic del Principat fou una de les qüestions més conflictives. El consens parlamentari fou difícil de forjar. Ho il·lustra el fet que l'article de l'Estatut que establia les bases del règim lingüístic fou aprovat finalment per les Corts republicanes per votació nominal, en un escenari tens i conflictiu, per 191 vots a favor i 112 en contra, la qual cosa evidencia la divisió de l'arc parlamentari en aquesta matèria.⁴³ Per certs sectors, sols s'havia de garantir estatut d'oficialitat per a la llengua castellana. D'altres propugnaren la garantia d'un estatut de doble oficialitat, però amb divergències de posicionaments pel que concerneix la concreció del seu contingut i abast. Per uns, la doble oficialitat havia de ser sinònim d'estatus normatiu paritari d'ambdues llengües, la qual cosa exigia la seva presència i aprenentatge en l'ensenyament. D'altres, en canvi, defensaven un estatut jurídic preeminent per a la llengua castellana, que basaven en arguments com el fet que només respecte del castellà s'establia un deure de coneixement a l'articulat de la norma suprema.⁴⁴

En aquests debats, els arguments excedien a bastament el que era el tractament del règim lingüístic, i bona part de les intervencions acabaren projectant-se en qüestions relatives a quin havia de ser el model d'organització política de la República. Sovint, el tractament del règim lingüístic del Principat es vinculava

42 A tall d'exemple, vegeu, per totes, la intervenció del diputat senyor Esteve tinguda a la sessió plenària de 16 de juny de 1932. En aquesta intervenció, va basar la defensa del règim lingüístic del projecte d'Estatut tramès a les Corts en tres arguments. Primerament, en la seva legitimitat nascuda d'haver estat avalat per referèndum del poble català. En paraules del diputat, "un proyecto que ha sido refrendado por el pueblo catalán, merece por parte de su representación en Cortes que tenga con relación a él el respeto que se debe a lo que es expresión de la voluntad popular". Segonament, va advertir que la regulació del règim lingüístic havia de ser tutelada amb vocació garant per part de la República espanyola, perquè la llengua era expressió d'un element identitari cabdal i era també baluard cultural. En paraules textuales de la seva intervenció: "Habiendo fracasado plenamente toda política de asimilación espiritual en Cataluña [...] creo lo más justo, lo más liberal, lo más beneficioso para Cataluña y para la República, tratar el hecho lingüístico de Cataluña, no como una diferencia irreductible, y como tal simplemente tolerada, sino darle el rango que hay que dar a todos los idiomas, sobre todo cuando se trata de un idioma como el de Cataluña, que tiene por su pasado y por su presente un valor de universalidad [...] debe dársele, en materia de oficialidad, en todas las jerarquías, un rango igual al que tenga cualquiera otra que se halle en las mismas condiciones [...]. Las particularidades nacionales continúan subsistentes. Quererlas suprimir en el periodo histórico actual es una reivindicación reaccionaria." Finalment, el diputat senyor Esteve va apel·lar a les experiències que oferia el dret comparat per defensar que a altres estats plurilingües —Suïssa, Finlàndia o Bèlgica— ja s'havia reglat en la mateixa direcció. Prenent en consideració aquests arguments, va defensar una esmena que proposava la següent literalitat: "La lengua catalana será oficial en Cataluña. En las relaciones con el Gobierno de la República será única oficial la lengua castellana", i afegia la previsió del dret d'ús del català davant els tribunals de justícia. Per a una ampliació, vegeu el *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, núm. 184, de 16 de juny de 1932, p. 6263-6266.

43 Els sectors crítics amb el règim lingüístic proposat a la dicció del projecte d'Estatut varen denunciar l'actitud, al seu entendre, intransigent de les autoritats de la Generalitat i de Minoria Catalana, i denunciaren que esdevenia un perill per a la supervivència de la República. Especialment significatives resulten les intervencions dels diputats senyor Maura i senyor Algora a la sessió plenària tinguda el 23 de juny de 1932. Vegeu el *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, núm. 188, de 23 de juny de 1932, p. 6402-6422.

44 Val a dir que bona part d'aquests debats, especialment els concernents a discutir el contingut i l'abast dels règims de doble oficialitat lingüística autònoma, la relativa al deure de coneixement del castellà o la concernent al règim d'aptitud lingüística del personal funcionari, es tornaran a reiterar dècades més tard, en termes molt similars, amb motiu de la tramitació de l'article 3 de la Constitució de 1978. Pel que concerneix el sentit d'aquests debats en les Corts constituents republicanes, vegeu, a tall d'exemple i per totes, la intervenció dels diputats senyor Rey Mora i senyor Rodríguez Pérez a la sessió plenària de les Corts tinguda el 23 de juny de 1932 i publicada al *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, núm. 188, de 23 de juny de 1932, p. 6400 i seg.

a debats més amplis que concernien l'encaix de Catalunya dins Espanya, l'existència del “problema català” al qual la República havia de donar resposta.⁴⁵ Per certs sectors, la mateixa aprovació de l'Estatut esdevenia un episodi desestabilitzador, l'expressió d'un nacionalisme exacerbat que posava en risc la pervivència de la unitat nacional. Des d'aquestes tesis, es defensava ferventment la denegació de tot estatut d'oficialitat per a la llengua catalana.⁴⁶ I en aquestes controvèrsies sovint es va apel·lar al paper que havia d'assumir l'escola. De fet, són moltes les intervencions que denunciaven l'existència d'un “moviment agressiu contra l'idioma, contra tot el que és castellà” a Catalunya que s'havia de combatre garantint mecanismes de protecció i defensa de la llengua nacional, especialment en els àmbits de l'Administració i l'ensenyament.⁴⁷ Serveixi d'exemple, a títol simplement indicatiu del sentit d'aquestes crítiques, la intervenció del diputat senyor Royo Villanova defensada a la sessió de les Corts republicanes tinguda el 29 de juny de 1932, quan va denunciar el nacionalisme català i l'ús de la llengua catalana a les escoles, bo i reblant textualment que “lo que pasa en las Escuelas nacionales es completamente intolerable, absolutamente intolerable para el espíritu español, y el silencio del Gobierno le respeto hasta ver en qué queda esto del Estatuto. Pero yo espero que en cuanto el Estatuto se apruebe, en cuanto se deslinda la esfera de la enseñanza nacional y la esfera de la enseñanza regional, se deslindarán también los campos y no habrá esa acción invasora del catalán antiespañol en las escuelas españolas hoy entregadas, por desidia de los inspectores y por abandono y cobardía de los maestros, a un imperialismo catalanista realmente vergonzoso para quien habla castellano, para quien tiene que defender la lengua nacional y los intereses del idioma”. El diputat conclouria bo i denunciant “¿Qué vais a enseñar vosotros, si estáis preocupados por la idea nacionalista, si no teneis más que una obsesión antiespañola!”⁴⁸

Aquesta i moltes altres intervencions il·lustren la dimensió política que va adquirir el debat sobre el règim lingüístic en l'ensenyament previst a l'articulat de l'Estatut sotmès a tramitació. El buidatge d'aquests treballs parlamentaris permet constatar, a més, que bona part dels arguments contraris a la garantia de l'ús i l'ensenyament de la llengua catalana a les aules reproduïen arguments defensats a l'hemicicle en etapes pretèrites i recorden, sorprenentment, discursos polítics força més recents, en els termes que s'estudiaran a les pàgines que segueixen.

45 Vegeu, per exemple, les intervencions defensades a la sessió de les Corts de 23 de juny de 1932 i publicades al *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, núm. 188, de 23 de juny de 1932.

46 Vegeu, per exemple, la intervenció del diputat senyor Royo Villanova a la sessió de les Corts de 28 de juny de 1932, publicada al *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, núm. 190, de 28 de juny de 1932, p. 6506-6509. En un dels passatges de la seva intervenció va proclamar: “Me encuentro a un amigo, a un chico que ha estado una porción de años en Barcelona, y le pregunto: ‘¿Qué te ha pasado?’ Y me contesta: ‘Pues me han echado de la casa por que no sé catalán, y no lo voy a aprender a mis años.’ Eso me lo han dicho a mí. [...] Habéis estado engañando a la opinión española, y yo, como leo vuestros periódicos y conozco lo que pasa, estoy enterado de muchas cosas y he de defender la noble idea de la unidad nacional contra la superchería nacionalista.”

47 En aquesta sessió fins i tot es va criticar el lèxic i la gramàtica de la llengua catalana. En paraules del diputat senyor Royo Villanova: “Habéis hecho un catalán de laboratorio en el Instituto de Estudios Catalanes que no tiene nada que ver con ese catalán que se elabora por el pueblo, que es donde está el origen del idioma. Porque así como el idioma castellano se ha hecho en León y Castilla y se recogen realmente los giros populares que después se clasifican y se estudian, naturalmente, por los académicos, vosotros queréis la coacción de la inteligencia, de la enseñanza, para darla vida oficial, porque sólo por la fuerza podrá prevalecer un idioma que quiere, artificioosamente, imponer a la rica espontaneidad del castellano, que nace del pueblo; porque a mí, lo que más me ha admirado en Castilla es la gran corrección con que habla la gente del pueblo, observando que un labriego, o jornalero, que no sabía lo que era gerundio, ni adjetivo, ni subjuntivo, construía de una manera irreprochable con esa naturalidad... (fuertes rumores en la minoría catalana) ¡Y pretendéis que os entreguen la enseñanza cuando en esto del idioma os escandalizáis de lo que digo! ¡Qué vais a enseñar vosotros, si estáis preocupados por la idea nacionalista, si no teneis más que una obsesión antiespañola!” Vegeu el *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, núm. 191, de 29 de juny de 1932.

48 Per a una ampliació, vegeu el *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, núm. 191, de 29 de juny de 1932, p. 6533. Més concretament, el diputat senyor Royo Villanova va denunciar el següent: “Llamé por teléfono a la correspondiente oficina. Al preguntar en castellano dónde estaba el recibo para pagarlo, se me contestó en catalán; y como yo, castellano de nacimiento, no entiendo este dialecto o lengua, solicité aclaración en el idioma oficial, a lo cual, de la manera más grosera, se me contestó que, viviendo en Cataluña, tenía obligación de hablar y conocer el idioma de la región; y al replicar que la obligación era de ellos, puesto que el castellano debía serles conocido, me dijeron que ellos no podían hablar un idioma que no era de ellos. Me indigné; dije que catalanes como ellos deshonoraban Cataluña, y entonces colgaron el aparato, y aquí terminó el diálogo. Esto, antes de aprobar el Estatuto. ¿Qué ocurrirá después? [...]. Se ha despertado un movimiento agresivo contra el idioma, contra todo lo castellano. Esto nadie lo puede dudar [...] hay una preocupación nacionalista, exclusivista, agresiva. Y de esto ya hablaremos, porque ya dije [...] que lo que pasa en las Escuelas nacionales es completamente intolerable, absolutamente intolerable para el espíritu español, y el silencio del Gobierno le respeto hasta ver en qué queda esto del Estatuto. Pero yo espero que en cuanto el Estatuto se apruebe, en cuanto se deslinda la esfera de la enseñanza nacional y la esfera de la enseñanza regional, se deslindarán también los campos y no habrá esa acción invasora del catalán antiespañol en las escuelas españolas hoy entregadas, por desidia de los inspectores y por abandono y cobardía de los maestros, a un imperialismo catalanista realmente vergonzoso para quien habla castellano, para quien tiene que defender la lengua nacional y los intereses del idioma.”

3.2 El règim lingüístic a l'articulat de l'Estatut de 1932

L'articulat de l'Estatut de Núria finalment aprovat per les Corts preveia diverses referències expresses a la qüestió lingüística. Especialment rellevants, als efectes que aquí interessin, són les previsions garantides als articles 2 i 7.⁴⁹ El primer institueix les bases estatutàries d'un nou model lingüístic basat en un estatut de doble lingüística, del català i del castellà. Val a dir que, al llarg de la seva extensa dicció, aquest article 2 de l'Estatut de Núria no preveia cap menció expressa al règim lingüístic en l'ensenyament, malgrat que es presentaren esmenes en aquest sentit.⁵⁰ Més concretament, aquest article 2 de l'Estatut de 1932, ubicat dins el títol preliminar, establia les següents sis previsions, que s'erigiren com els eixos vertebradors del règim lingüístic de Catalunya: primerament, garantí un règim de doble oficialitat lingüística (oficialitat del català i del castellà); segonament, va establir que la llengua oficial de comunicació de les autoritats de l'Estat amb les de Catalunya havia de ser el castellà; en tercer lloc, garantí la publicació bilingüe en català i castellà de les disposicions o resolucions oficials dictades a Catalunya, i establí que la notificació també es tramitaria en la mateixa forma en cas de sol·licitar-ho part interessada; en quart lloc, va preveure un dret d'opció lingüística dels ciutadans en la seva relació amb els tribunals, les autoritats i funcionaris de totes classes, tant de la Generalitat com de la República (dret d'optar per l'ús d'alguna de les dues llengües oficials); així mateix, va preveure el manament de traduir tot escrit o document judicial redactat en català que es presentés davant els tribunals de justícia quan així ho sol·licités alguna de les parts; i en darrer lloc, pel que fa al règim dels documents públics autoritzats per fedataris a Catalunya, va establir que podrien redactar-se indistintament en alguna de les dues llengües oficials i obligadament en alguna de les dues llengües a petició de part interessada. S'establia que en tots els casos els fedataris haurien d'emetre en castellà les còpies que haguessin de tenir efecte fora del territori català.⁵¹

El segon dels preceptes esmentats, l'article 7, regulava previsions d'incidència en l'àmbit educatiu. Entre altres continguts, garantia la competència de la Generalitat de Catalunya de "crear i sostenir els centres d'ensenyament en tots els graus i ordres que cregui oportuns, sempre subjectant-se a allò que disposa l'article 50 de la Constitució, amb independència de les institucions docents i culturals de l'Estat, i amb els recursos de la Hisenda de la Generalitat, dotada per aquest Estatut". Val a dir que, en aquest precepte, la qüestió lingüística només s'esmentava explícitament en la regulació projectada a la Universitat de Barcelona.⁵²

49 "Article 7. La Generalitat de Catalunya podrà crear i sostenir els centres d'ensenyament en tots els graus i ordres que cregui oportuns, sempre subjectant-se a allò que disposa l'article 50 de la Constitució, amb independència de les institucions docents i culturals de l'Estat, i amb els recursos de la Hisenda de la Generalitat, dotada per aquest Estatut. La Generalitat s'encarregarà dels serveis de Belles Arts, Museus, Biblioteques, Conservació de monuments i Arxius, exceptuant el de la Corona d'Aragó. Si la Generalitat ho proposa, el Govern de la República podrà atorgar a la Universitat de Barcelona, un règim d'autonomia; en aquest cas s'organitzarà com a Universitat única, regida per un Patronat que ofereixi a les llengües i a les cultures castellana i catalana les garanties recíproques de convivència amb igualtat de drets per a Professors i alumnes. Les proves i els requisits que, de conformitat amb l'article 49 de la Constitució, estableixi l'Estat per a l'expedició de títols, regiran amb caràcter general per a tots els alumnes procedents dels Establiments docents de l'Estat i de la Generalitat."

50 Serveixi d'exemple, per totes, l'esmena presentada pel diputat senyor Balbontín a l'article 5 del dictamen de la Comissió, on proposava l'addició d'un paràgraf a l'article 2 de l'Estatut que establís que "[l]a enseñanza y la defensa del idioma castellano dentro de Cataluña serán funciones del Estado", publicada al *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española*, núm. 183, apèndixs núm. 9 i 10.

51 "Article 2. L'idioma català és, el mateix que el castellà, llengua oficial a Catalunya. Per a les relacions oficials de Catalunya amb la resta d'Espanya, així com per a la comunicació entre les Autoritats de l'Estat i les de Catalunya, la llengua oficial serà el castellà. Qualsevol disposició o resolució oficial dictada dintre de Catalunya, haurà d'ésser publicada en ambdós idiomes. La notificació es farà també en aquesta forma si així ho sol·licita la part interessada. Dintre del territori català, els ciutadans, sigui la que sigui llur llengua materna, tindran dret a elegir l'idioma oficial que prefereixin en llurs relacions amb els Tribunals, Autoritats i funcionaris de totes classes, tant de la Generalitat com de la República. Qualsevol escrit o document que es presenti davant dels Tribunals de Justícia, redactat en llengua catalana, haurà d'anar acompanyat de la corresponent traducció castellana, si així ho sol·licita alguna de les parts. Els documents públics autoritzats pels fedataris a Catalunya, podran ésser redactats indistintament en castellà o en català, i obligadament en una o altra llengua, a petició de la part interessada. En tots els casos, els respectius fedataris públics expediran en castellà les còpies que hauran de tenir efecte fora del territori català."

52 S'establia que, si la Generalitat ho proposava, el Govern de la República podia atorgar-li un règim d'autonomia i passaria a organitzar-se "com a Universitat única regida per un Patronat que ofereixi a les llengües i a les cultures castellana i catalana les garanties recíproques de convivència amb igualtat de drets per a Professors i alumnes". Semblantment, cal recordar que altres preceptes de la norma també preveien referències explícites a la llengua. Aquest és el cas de l'article 12 de l'Estatut, projectat a l'àmbit de l'Administració de justícia. Aquest precepte garantia el requisit de conèixer la llengua catalana per cobrir determinades places judicials, aquelles convocades per la Generalitat, i afegia el requisit d'aptitud lingüística de fiscals i registradors designats per a Catalunya. Més concretament, l'article 12 de l'Estatut de Catalunya de 1932 deia, entre altres previsions, que "[en] tots els concursos que convoqui la Generalitat, seran condicions preferents el coneixement de la Llengua i del Dret catalans, sense que en cap cas es pugui establir l'excepció de naturalesa o veïnatge. Els Fiscals i Registradors designats per a Catalunya, hauran de conèixer la Llengua i el Dret catalans".

Es definien així les bases constitucionals i estatutàries vertebradores d'un nou organigrama educatiu. En la discussió de l'Estatut, la regulació relativa a l'ensenyament prevista a l'article 7 va esdevenir un element clau i va generar una de les polèmiques més intenses. Convé recordar, en aquest sentit, que a la regulació continguda al projecte d'Estatut la Generalitat es reservava competències exclusives en aquest àmbit. El projecte avalava que en totes les escoles primàries la docència seria en català, però seria obligatori l'ensenyament del castellà. Tanmateix, la Generalitat es comprometia a mantenir escoles primàries en llengua castellana, en les quals es preveia que també s'ensenyaria el català en els nuclis on hi hagués, en el darrer trienni, un nombre mínim de quaranta alumnes de llengua materna castellana. Aquesta proposta que figura a l'article 31 del projecte d'Estatut, en els termes que s'han estudiat suara, va ser modificada substancialment durant la seva tramitació a les Corts. Al text aprovat definitivament l'Estat assumia el control dels centres docents existents a Catalunya i es reconeixia a la Generalitat la potestat de crear centres propis amb recursos propis.

D'aquesta manera, les Corts avalaven la creació de dos sistemes escolars paral·lels, doble línia escolar que trobava empara en el marc constitucional i estatutari republicà. En la valoració d'aquest model hom ha de tenir present que l'Estat, a l'article 7 *in fine* de l'Estatut, es reservà explícitament la competència exclusiva en matèria d'expedició de títols acadèmics i professionals, bo i precisant que “regiran amb caràcter general per a tots els alumnes procedents dels Establiments docents de l'Estat i de la Generalitat”. Així mateix, recordem que l'Estat es reservava també, per manament de l'article 50 del text constitucional, la competència exclusiva en matèria d'inspecció educativa.⁵³ Tot plegat ha d'analitzar-se prenent també en consideració que, com s'ha esbossat suara, l'article 50 de la Constitució de 1931, entre altres previsions, garantia expressament el dret de les regions autònomes d'organitzar “la enseñanza en sus lenguas respectivas, de acuerdo con las facultades que se concedan en sus Estatutos” i afegia seguidament que “es obligatorio el estudio de la lengua castellana, y ésta se usará también como instrumento de enseñanza en todos los centros de instrucción primaria y secundaria de las regiones autónomas”, bo i reblant que “[e]l Estado podrá mantener o crear en ellas instituciones docentes de todos los grados en el idioma oficial de la República”.

Val a dir que un any més tard, el 1933, es promulgava l'Estatut interior de Catalunya. En matèria lingüística, l'Estatut interior de Catalunya va concebre's amb l'objectiu d'avançar en el reconeixement jurídic i polític de la llengua catalana. El seu article 3 només establia que “la llengua pròpia de Catalunya és la catalana”. No contenia cap tipus de referència al règim de la doble oficialitat lingüística garantida a l'articulat de l'Estatut de 1932. De fet, no preveia cap menció a la llengua castellana. Com s'ha posat de manifest en seu doctrinal, aquesta regulació constituïa “una forma negativa d'afirmar unes conviccions i expressar indirectament un rebuig a les limitacions de l'Estatut de 1932”.⁵⁴ Als efectes que aquí interessin, l'Estatut interior de Catalunya va reglar específicament el règim lingüístic en l'àmbit educatiu al seu article 11. Entre altres previsions, aquest precepte va garantir que l'ensenyament primari seria “obligatori, gratuït i català per la llengua i pel seu esperit”.

S'instituíen així les bases vertebradores d'un model articulat a l'entorn de la previsió d'una doble xarxa educativa pública a Catalunya, l'estatal i la de la Generalitat republicana, aquesta darrera finançada exclusivament amb recursos de la regió i sotmesa als límits reglats a les normes esmentades. A més, també l'Ajuntament de Barcelona, a través del Patronat Escolar, comptava amb una xarxa d'escoles municipals públiques. A aquest organigrama s'hi ha d'afegir també l'existència d'una important xarxa d'altres *instituciones* educatives, que comprenien des d'escoles religioses fins a acadèmies privades o escoles racionalistes, bona part de les quals sota els auspicis dels ateneus.⁵⁵

Com s'ha posat de manifest en seu doctrinal, l'obra republicana en matèria educativa, malgrat les limitacions, serà remarcable.⁵⁶ Formularà un dels plans educatius més progressistes de l'Europa del moment, on

53 En paraules de l'article 50 de la Constitució de 1931: “El Estado ejercerá la suprema inspección en todo el territorio nacional para asegurar el cumplimiento de las disposiciones contenidas en este artículo y en los dos anteriores.”

54 Vegeu González Casanova (1979: 371).

55 Per a més informació, vegeu Domingo (1932).

56 L'actuació de la Generalitat republicana es veurà semblantment limitada pel mateix marc de repartiment competencial en matèria educativa. Com ha posat de manifest la doctrina, la Constitució de 1931 constrenyí amb severes limitacions l'autonomia política de la Generalitat a l'hora de decidir en el camp de l'ensenyament. Per a una ampliació, vegeu Navarro (1979: 16). L'autor recorda que el marc complet que permet conèixer les limitacions de la Generalitat en el camp de l'educació poden resumir-se en el fet que “no podia legislar, amb prou feines podia actuar, i no tenia diners per a gairebé res. No esperem, doncs, cap gran transformació, cap programa

s'incorporaran els avenços pedagògics i els principis de l'Escola Nova. La seva implementació haurà de fer front a reptes ingents, com l'alta taxa d'analfabetisme que afectava amplis sectors de la població⁵⁷ o la manca d'infraestructures, que es procurarà resoldre amb l'aprovació del Pla quinquennal de construccions escolars aprovat per les Corts constituents l'any 1931.⁵⁸

Com és sabut, l'adveniment del dantesc episodi de la Guerra Civil i les subsegüents dècades de dictadura franquista impediren que aquestes previsions normatives despleguessin els seus efectes.⁵⁹ En tot cas, la referència a aquests antecedents normatius de l'etapa republicana resulten especialment pertinents si tenim en compte que, durant la tramitació parlamentària de les previsions lingüístiques a l'Estatut de 1979, diversos partits varen defensar l'adopció del règim lingüístic republicà a l'hora de regular estatutàriament la qüestió.⁶⁰ Per bé que finalment aquesta opció no va acabar prosperant, el règim lingüístic promulgat durant la II República va esdevenir, indiscutiblement, una rellevant font d'influència en l'opció lingüística garantida a l'articulat de l'Estatut de 1979.

La Guerra Civil i la subsegüent dictadura franquista varen obrir una nova etapa de repressió de l'autogovern del Principat, projectat també indefectiblement pel que concerneix l'estatut de la llengua catalana en l'ensenyament. Val a dir que l'interès per mantenir viu el model lingüístic republicà continuarà propiciant, en plena Guerra Civil, diverses mesures normatives projectades en l'ensenyament, la qual cosa posa de manifest l'interès prioritari de la comunitat en aquesta qüestió. N'és un bon exemple el Decret de 28 de setembre de 1936 sobre l'ús de la llengua materna en l'ensenyament,⁶¹ on es feia extensiva la utilització de la llengua pròpia en l'ensenyament prematernal, maternal i primari,⁶² i que no introduïa l'adquisició de l'ensenyament de l'altra llengua fins que l'infant estigués suficientment format en la llengua materna.⁶³ Entre les previsions d'aquest Decret, destaca la concernent a regularitzar l'obligatorietat de l'aprenentatge del català per part de tots els mestres catalans, mesura que va articular-se amb l'exigència del Certificat de Català.⁶⁴ Resulta

de grans realitzacions. Ni abans ni després de l'Estatut la Generalitat no tenia els mitjans legals ni materials per a poder-ho fer”.

57 Així, per exemple, l'any 1930 les estadístiques de l'analfabetisme a l'Estat espanyol esbossaven un mapa desolador, perquè l'analfabetisme masculí ascendia al 24% i el femení al 40%. Més concretament, a la província de Barcelona l'any 1930 es comptabilitzava un 26,7% d'analfabetisme entre el total de la població, i un 18% entre la població major de deu anys segons diverses fonts (un 12% en els homes i un 24% en les dones). Per a una ampliació sobre aquest fenomen en clau històrica, vegeu, per tots, Vilanova i Moreno (1992: 189-190).

58 Sobre aquesta qüestió, convé recordar que el primer executiu republicà va quantificar el dèficit d'escoles que existia a l'Estat espanyol en 27.151 centres. Per resoldre-ho, el Pla de construccions escolars establia un procés gradual en el temps i preveia la construcció de 7.000 escoles el primer any i 5.000 cada un dels anys següents fins a cobrir el dèficit. El pla es fonamentava en el principi de col·laboració amb els ajuntaments per al finançament de les construccions escolars. Vegeu Navarro (1979: 58). Vegeu, també, l'*Anuario Estadístico de Instrucción Pública* de l'any 1930.

59 Convé recordar que la Llei estatal de 2 de gener de 1935 va decretar la suspensió de l'Estatut català, suspensió que fou aixecada per Decret llei de 26 de febrer de 1936. L'article únic d'aquesta disposició deia: “La situació creada per la Llei del 2 de gener del 1935, encara vigent, no permet reemprendre, per disposicions del Govern, el funcionament del règim autònom de Catalunya. És evident, per altra banda, la necessitat d'anar endegant per disposicions legals els resultats del sufragi en aquella regió, decididament favorables al restabliment de la normalitat estatutària, avui en suspens. Amb aquest fi, d'acord amb el Consell de Ministres, a proposta del seu President i prèvia aprovació de la Diputació Permanent de les Corts [...] és autoritzat el Parlament català per a reemprendre les seves funcions a l'efecte de designar el Govern de la Generalitat.” Per Llei franquista de 5 d'abril de 1938 es derogava l'Estatut de Catalunya i s'iniciava un llarg període de repressió política que no finalitzaria fins a l'adveniment de la democràcia quaranta anys més tard. Per a una ampliació sobre aquest període projectat al tractament de la llengua, vegeu Guardiola (1980).

60 Més concretament, varen defensar aquesta tesi propera al model republicà Unió Democràtica de Catalunya, Alianza Popular i Unió de Centro Democrático. Vegeu, per tots, Matas Dalmases (1991: 121-122). Vegeu, també, en clau comparada, Ninyoles (1976).

61 Publicat al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* el 22 de setembre de 1936.

62 L'article 1 del Decret deia, textualment: “L'ensenyament pre-maternal, maternal i primari, en les escoles de Catalunya, es farà bàsicament en la llengua dels infants, dividits en grups, en aquelles escoles en les quals la matrícula ho permeti. El mestre utilitzarà l'idioma de l'infant allà on la distribució en grups no sigui possible.” L'article 2, per la seva part, afegia: “Encara que la llengua bàsica de la conversa, dels textos i dels ensenyaments sigui la materna, no serà desterrada, sota cap concepte, la segona llengua, en allò que d'una manera natural la vida o l'ambient comportin; cal, però, no fer mai violència a l'esperit de l'infant. L'escola, en aquest punt, serà un reflex del carrer, on, generalment, les dues llengües oficials conviuen.”

63 Qüestió regulada a l'article 3 del Decret, que precisava, textualment: “Quan hom vegi que l'infant és suficientment format en la pròpia llengua, o sigui quan hagi acabat el procés d'adquisició del llenguatge i sigui, per tant, capaç d'expressar-se verbalment i per escrit en les formes adultes, començarà intensament l'aprenentatge de la segona llengua, el català per als infants de parla castellana i el castellà per als de parla catalana.” El precepte afegia: “Aquest aprenentatge tindrà una triple base: en primer lloc, i per damunt de tot, es fomentarà el llenguatge parlat; el coneixement gramatical donarà l'instrument, i, per últim, el llenguatge literari comunicarà el contingut espiritual de la segona llengua. En un desenrotllament normal, l'edat de començar aquesta tasca hauria d'ésser després dels deu anys.”

64 L'article 4 del Decret precisava: “L'aprenentatge del català serà obligatori a tots els mestres que no el posseeixin —exceptuats

especialment il·lustrativa l'exposició de motius de la norma reglamentària. Començava reblant que “cap convenció no pot justificar la violació dels drets de l'infant [...] entre aquests drets, el de l'infant a usar la llengua pròpia”. Es partia de la premissa que “és sobre la base de la llengua materna que ha de bastir-se la possessió de totes les altres”. Prenent-ho en consideració, el preàmbul de la norma recollia que “ara, que és el moment de desfer tota mena d'injustícies, és també el moment de reformar i d'acabar, en ordre a l'ús de la llengua en l'ensenyament, l'obra tan ben començada pels Governos de la República”. El preàmbul acabava bo i emfasitzant que “un dels problemes que més ha interessat al Consell de l'Escola Nova Unificada, des del primer moment, ha estat el de la llengua”, i serà precisament aquest conjunt de motius els que justificaran avançar en la direcció decretada per la norma.

Coetàniament, es reorganitzà el Departament de Cultura, canvi estructural que va afectar totes les institucions vinculades a l'ensenyament del català per tal d'assegurar la seva unitat i eficàcia.⁶⁵ Des d'aquell moment, la Direcció General d'Ensenyament del Català havia de passar a esdevenir l'òrgan superior garant de l'ensenyament de la llengua, i havia d'organitzar cursos o reglar les proves d'avaluació, entre altres funcions. El Tribunal Permanent de Català, per la seva part, es confirmava com l'únic organisme competent per emetre certificacions oficials. Aquest conjunt de mesures, adoptades en plena Guerra Civil, il·lustren l'interès prioritari concedit a la regulació d'aquesta matèria.

El canvi normatiu de fons, però, va propiciar-se quan la Guerra Civil encara no era finida, amb la promulgació del Decret llei franquista de 5 d'abril de 1938 i publicat al BOE el dia 8. Aquesta disposició derogava l'Estatut de Catalunya de 1932, per la qual cosa el català perdia el seu estatut de llengua oficial, que no recuperaria fins dècades més tard amb el restabliment de la democràcia. Més enllà del pla estrictament normatiu, la presència i l'ús del català a l'escola sota els auspicis de la II República es combateren enèrgicament en el discurs propagandístic del règim.⁶⁶

Com ha posat de manifest la doctrina, en l'àmbit de l'ensenyament els plantejaments de la dictadura franquista no se centraran a reorganitzar o reformar el model republicà, sinó que s'optarà directament per eliminar-ne tot vestigi i bastir un altre tipus d'escola, extraordinàriament centralitzada, que bandejarà, als efectes que aquí interessin, tota mesura de reconeixement a les llengües diferents de la castellana. I l'interès prioritari a eliminar qualsevol record de la política escolar auspiciada sota la II República i l'obra educativa de la Generalitat i altres organismes educatius catalans es farà palès pocs dies després de l'ocupació militar de Barcelona. Més concretament, s'articularà en el pla normatiu amb l'aprovació d'un ordre del Ministeri d'Educació Nacional dictada dos dies després de l'ocupació de la capital catalana, que va representar la supressió de tots els centres culturals i educatius creats durant l'etapa pretèrita.⁶⁷ Aquesta disposició articularà l'inici d'una política de depuració de la comunitat educativa d'ampli abast. Aquesta depuració política dels ensenyants s'articularà en el pla normatiu a través de l'Ordre ministerial dictada el 28 de gener de 1939.⁶⁸

aquells que tinguin la missió d'ensenyar els infants la llengua materna dels quals és la castellana.” Val a dir que el mateix precepte afegia que els mestres de fora de Barcelona podien emprar els serveis d'ensenyament per correspondència gratuïta organitzats per la Generalitat de Catalunya, i per als de Barcelona es preveia que podien assistir als curssets que organitzés, a aquest efecte, la Conselleria de Cultura. S'establí que aquesta conselleria havia de donar les disposicions necessàries per lliurar les certificacions acreditatives de la possessió del català pels serveis d'ensenyament. Per a una ampliació, vegeu Fontquerni i Ribalta (1982: 148-149).

⁶⁵ *Diari Oficial de Generalitat de Catalunya* de 5 de setembre de 1937.

⁶⁶ Així, per exemple, resulta il·lustrativa la proclama continguda a l'article d'Antonio Lorca publicat a *Solidaridad Nacional* el 8 de juliol de 1939, que deia: “La enseñanza ha de ser una e indivisible, y valga el símil. Porque, en realidad, aquí no ha existido nunca el bilingüismo, tan traído y llevado desde el Estatuto.” Vegeu, per a una ampliació sobre la repressió lingüística durant aquesta etapa, Benet (1973 i 1995). També resulta especialment il·lustratiu el discurs pronunciat per Francisco Franco davant corresponents estrangers el 1937, on definia clarament els propòsits de política d'assimilació lingüística respecte a Catalunya quan proclamà: “España se organiza en un amplio concepto totalitario [...] El carácter de cada región será respetado, pero sin perjuicio para la unidad nacional, que la queremos absoluta, con una sola lengua, el castellano, y una sola personalidad, la española”, transcrit a Vallverdú (1979: 91).

⁶⁷ Vegeu l'Ordre de 28 de gener de 1939 “determinando la situación de los Centros, Servicios y personal que pasaron a la Generalidad de Cataluña y regulando sus funciones”, publicada al *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona* de 16 de febrer de 1939, any I, núm. 11. Entre moltes altres previsions, s'hi acordà que tots els edificis, establiments destinats a l'ensenyament dependents de la Generalitat de Catalunya, així com el seu material i documentació, passaven a ser ocupats pel Ministeri d'Educació Nacional (article 1), i se suprimiren també els consells regionals de primera i segona ensenyança restablerts per Decret de 26 de març de 1936, així com el Patronat Escolar de Barcelona, restablert per Decret de 7 de març de 1936 (article 5). També preveu diverses mesures projectades a l'àmbit universitari.

⁶⁸ Vegeu l'Ordre de 28 de gener de 1939 “dictando normas para la depuración del personal dependiente de este ministerio que prestaba servicio en las provincias catalanas”, publicada al *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona* de 16 de febrer de 1939, any

En tot cas, als efectes que aquí interessin, la concepció del nou estat sorgit de la Guerra Civil recuperarà la política d'imposició del monolingüisme oficial del castellà en tots els centres d'ensenyament. El català quedarà proscribit com a llengua d'escolarització i com a assignatura.⁶⁹ La prohibició inclourà no només la llengua, sinó també tot tipus de manifestació cultural, la història i la literatura catalanes. Es clausuraran escoles per raons lingüístiques i es decretarà retirar dels centres els llibres, els quaderns i els impresos escrits en la llengua pròpia, entre altres mesures adreçades a eliminar qualsevol presència de la llengua catalana.⁷⁰

Val a dir que, més enllà del marc normatiu, la doctrina ha estudiat a bastament el canvi que va significar l'adveniment del nou règim dictatorial en l'àmbit educatiu i les afectacions en l'activitat diària a les aules del Principat.⁷¹

I, núm. 11. Aquesta política es desplegarà normativament amb l'aprovació d'un ampli catàleg d'altres disposicions normatives, entre les quals destaquen especialment, i per totes: el Decret 66 de 8 de novembre de 1936 i les ordres de 10 de novembre i 7 de desembre de 1936, de 4 i 28 de gener i de 17 de febrer de 1937. Per a una ampliació sobre la repressió i l'exili dels mestres republicans, vegeu Monés i Pujol-Busquets (1981). Per a una ampliació, vegeu també per tots Marquès (1995).

69 A l'inici del curs escolar 1939-1940, es recordaria als mestres l'obligació d'escolaritzar en llengua castellana, en uns termes taxatius. Resulta especialment il·lustrativa la Circular de l'inspector José Junquera Muné publicada al *Boletín de la Provincia de Barcelona*, núm. 242, de 14 de novembre de 1939, pàgina 2, on s'advertia: "Habiendo llegado a conocimiento de esta Inspección que algunos maestros no utilizan íntegramente el idioma nacional como vehículo educativo en sus escuelas, en Junta de inspectores se acordó manifestar a todos los maestros nacionales y privados de la provincia que el idioma vehicular en la escuela es únicamente el castellano."

70 Pel que concerneix la clausura d'escoles on continuava ensenyant-se en llengua catalana, vegeu, per exemple, la notícia publicada a *Solidaridad Nacional* el 6 d'octubre de 1939 i també a *La Vanguardia Española* i *El Noticiero Universal* de la mateixa data, intitulada "El Gobernador Civil sorprende y clausura personalmente escuelas laicas y separatistas". S'addueix que "no se les enseñaba el catecismo y que las clases las daban en catalán. En el acto dio orden de detención del presunto maestro [...] y fue conducido por la Guardia Civil a la cárcel". Pel que concerneix les mesures relatives a retirar els llibres i material escolar redactat en català, vegeu, per tots, la Circular de Lleida de 20 de febrer de 1939 de la Inspección de Primera Enseñanza (*Boletín Oficial de la Provincia de Lérida* de 23 de febrer de 1939) i la notícia publicada a *La Vanguardia Española* de 17 de setembre de 1939. Citats i analitzats críticament a Benet (1995). Per la Circular del governador civil sobre l'ús de l'idioma nacional en tots els serveis públics de 28 de juliol de 1940 s'emplaçarà a emprar obligatòriament el castellà per part de tots els funcionaris, també els docents, sota pena de ser destituïts *ipso facto* en cas que s'hi neguin. La disposició primera de la circular deia: "A partir del día 1 de agosto próximo, todos los funcionarios interinos de las Corporaciones provinciales y municipales de esta provincia, cualesquiera que sea su categoría, que en acto de servicio, dentro o fuera de los edificios oficiales, se expresen en otro idioma que no sea el oficial del Estado, quedarán ipso facto destituidos, sin ulterior recurso." El segon, per la seva part, entre altres previsions afegia: "Si se tratase de funcionarios de plantilla, titulares o propietarios en tales corporaciones y que se hallaran pendientes de depuración, dicha falta determinará la conclusión del expediente en el estado en que se hallare y la inmediata destitución del transgresor sin ulterior recurso." La tercera disposició es projectava, entre altres àmbits, a l'ensenyament, i deia textualment: "Los mismos criterios se aplicarán con respecto a los funcionarios interinos y propietarios o titulares adscritos a cualquiera de los servicios públicos civiles de la provincia, especialmente los que sean maestros y profesores del Estado [...] Por lo que se refiere a maestros y profesores privados, autorizados para la enseñanza, los infractores quedarán personalmente incapacitados para el ejercicio de la función docente." Per a una ampliació, vegeu Ferrer i Gironès (1986: 185-188).

71 Especialment il·lustrativa és l'obra de Monés i Pujol-Busquets (1994: 119-122). El mateix autor ens relata com va viure aquesta nova experiència d'anar de nou a escola el febrer de 1939, bo i precisant: "El xoc va ser tan gran que no se m'ha oblidat mai." Indica que, entre les circumstàncies que més varen sobtar-lo, hi havia "l'obligació d'escolaritzar en llengua castellana, tot i que el català continuava sent la llengua que fèiem servir a l'hora del pati i en molts altres moments". Per a una ampliació sobre l'escolarització durant el franquisme, vegeu, també, Monés i Pujol-Busquets (1984: 19-38 i 270-291). Vegeu, també, Monés i Pujol-Busquets (1977, 1981 i 2000).

Referències bibliogràfiques

- Abelló Güell, Teresa. (2007). *El debat estatutari del 1932*. Barcelona: Edicions del Parlament de Catalunya.
- Azaña, Manuel. (1986). *Causas de la Guerra de España*. Barcelona: Ed. Crítica.
- Badia i Margarit, Antoni Maria. (1976). *La llengua* (vol. I). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Bassa, Ramon. (1991). *El català a l'escola (1936/39-1985). Crònica d'una desigualtat*. Barcelona: La Llar del Llibre.
- Benet, Josep. (1973). *Catalunya sota el règim franquista. Informe sobre la persecució de la llengua i la cultura catalanes pel règim del general Franco*. París: Edicions Catalanes de París.
- Benet, Josep. (1995). *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Bonamusa, Francesc (dir.). (2009). *Generalitat de Catalunya. Obra de govern 1931-1939 (II)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Secretaria de Presidència.
- Butlletí dels Mestres* [suplement de la revista *Quaderns d'Estudi*]. (1933-1936).
- Cores Trasmonte, Baldomero. (1998). *O Estatuto de autonomía de Galicia 1932-1936. Os documentos oficiais*. Santiago de Compostel·la: Ed. Foesga.
- Domingo, Marcelino. (1932). *La Escuela en la república: la obra de ocho meses*. Madrid: Ed. M. Aguilar.
- Escribano, Daniel. (2015a). El règim d'oficialitat lingüística a Catalunya durant la Segona República. *Recerques. Història, Economia, Cultura*, 70, 125-159.
- Escribano, Daniel. (2015b). Política lingüística a la Catalunya autònoma de la Segona República (1933-1938). *Recerques. Història, Economia, Cultura*, 71.
- Escribano, Daniel. (2017). *El conflicte lingüístic a les Illes Balears durant la II República (1931-1936)*. Palma: Lleonard Muntaner Editor.
- Ferrer i Gironès, Francesc. (1986). *La persecució política de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- Fontquerni, Enriqueta, i Ribalta, Mariona. (1982). *L'ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil*. Barcelona: Editorial Barcanova.
- Galí, Alexandre. (1931). *Per la llengua i per l'escola*. Barcelona: La Revista.
- Generalitat de Catalunya. (1932). *L'Obra de Cultura*. Barcelona: Tipografia Occitània.
- Ginebra, Jordi. (2006). *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- González Casanova, José Antonio. (1979). *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*. Barcelona: Ed. Crítica.
- Guardiola, Carles Jordi. (1980). *Per la llengua. Llengua i cultura als Països Catalans, 1939-1977*. Barcelona: Edicions La Magrana.
- Inspección General de Enseñanza. (1930). *Anuario Estadístico de Instrucción Pública*. Madrid: Ministerio de Inspección Pública y Bellas Artes.
- Marquès, Salomó. (1995). *L'exili dels mestres (1939-1975)*. Girona: Publicacions de la Universitat de Girona.

- Martínez Fiol, David. (2010). Patriotisme, eficàcia i llengua catalana: valors promocionals del funcionariat de l'autonomia regional de Catalunya (1931-1933). *Revista de Llengua i Dret*, 54, 297-323.
- Matas Dalmases, Jordi. (1991). El model lingüístic dels partits polítics catalans en la redacció de l'Estatut d'autonomia de 1979. *Revista de Llengua i Dret*, 16.
- Medina, Jaume. (1995). *L'anticatalanisme del diari ABC*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Monés i Pujol-Busquets, Jordi. (1977). *La cultura bajo el franquismo*. Barcelona: Ediciones de Bolsillo.
- Monés, Jordi. (1977). *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1833-1938)*. Barcelona: Edicions La Magrana.
- Monés i Pujol-Busquets, Jordi. (1981). *L'escola a Catalunya sota el franquisme*. Barcelona: Rosa Sensat, Edicions 62.
- Monés i Pujol-Busquets, Jordi. (1984). *La llengua a l'escola (1714-1939)*. Barcelona: Barcanova.
- Monés i Pujol-Busquets, Jordi. (1984). Aspectes històrics de la llengua de l'educació al Principat. Dins J. Monés i P. Solà (ed.), *Llengua i educació en una perspectiva històrica. Actes de les Cinquenes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Vic, 31 de març-2 d'abril de 1982* (vol. II) (p. 19-38). Vic: Eumo.
- Monés i Pujol-Busquets, Jordi. (1984). La llengua a l'escola. Els canvis del període 1916-1923. Dins J. Monés i P. Solà (ed.), *Llengua i educació en una perspectiva històrica. Actes de les Cinquenes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Vic, 31 de març-2 d'abril de 1982* (vol. II) (p. 270-291). Vic: Eumo.
- Monés i Pujol-Busquets, Jordi. (1994). Records d'infància i d'adolescència (1936-1945). *Educació i Història*, 1, 119-122.
- Monés i Pujol-Busquets, Jordi. (2000). *L'Escola Normal de Barcelona 1845-1972*. Barcelona: Servei de Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Nadal Badal, Oriol. (1993). Cooficialitat i bilingüisme a la Universitat Autònoma de Barcelona. *Revista de Llengua i Dret*, 19, 129-169.
- Navarro, Ramon. (1977). *L'educació a Catalunya durant la Generalitat 1931-1939*. Barcelona: Edicions 62.
- Navarro, Ramon. (1979). *L'educació a Catalunya durant la Generalitat 1931-1939*. Barcelona: Edicions 62.
- Ninyoles, Rafael L. (1976). *Bases per a una política lingüística democràtica a l'Estat espanyol*. València: Tres i Quatre.
- Pedró, Francesc. (1997). Capacitat política i administració educativa a Catalunya. Dins Joan Triadú i Font (ed.), *Per a un sistema d'ensenyament nacional català. Bases, problemes i tendències* (p. 87-121). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Pla Boix, Anna M. (2004). L'ordenació de la qüestió lingüística a Catalunya de 1892 a 1936: el procés de reconeixement de l'estatut d'oficialitat del català. *Revista de Llengua i Dret*, 43.
- Pla Boix, Anna M. (2005). El deber de conocimiento del castellano del artículo 3.1 de la constitución. Dins *Constitución y Democracia. 25 años de Constitución democrática en España. Actas del Congreso celebrado en Bilbao los días 19 a 21 de noviembre de 2003* (p. 397-408). Bilbao: Servicio de Publicaciones de la Universidad del País Vasco.
- Pla Boix, Anna M. (2019). Llengua i ensenyament a Catalunya (1714-1931): revisió crítica d'una reivindicació històrica desatesa. *Revista Catalana de Dret Públic*, 59.

- Pujadas i Martí, Xavier. (1996). *Marcel·lí Domingo i el marcel·linisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Roig Rosich, Josep Maria. (1978). *L'Estatut de Catalunya a les Corts Constituents (1932)*. Barcelona: Curial.
- Rossell, Mercè (ed.). (1977). *La Generalitat de Catalunya II. La política cultural. El bilingüisme. L'ensenyament. El patrimoni. La cultura popular*. Barcelona: Ed. Undarius.
- Rovira i Virgili, Antoni. (30 d'abril de 1931). *La llengua a l'escola*. *La Nau*, any V, 339.
- Rovira i Virgili, Antoni. (22 d'octubre de 1931). La qüestió de l'ensenyament. *La Nau*, 982.
- Rovira i Virgili, Antoni. (16 de gener de 1932). El dret de les llengües. *La Publicitat*, any LIV, 17920.
- Rovira i Virgili, Antoni. (9 d'abril de 1932). L'Estatut d'autonomia de Catalunya i l'ensenyament. *La Publicitat*, any LIV, 17991.
- Rovira i Virgili, Antoni. (12 d'abril de 1932). L'Estatut a les Constituents espanyoles. L'ensenyament. *La Publicitat*, any LIV, 17993.
- Rovira i Virgili, Antoni. (16 d'abril de 1932). L'Estatut i les Constituents espanyoles. L'idioma. *La Publicitat*, any LIV, 17997.
- Rovira i Virgili, Antoni. (1979). *La nacionalització de Catalunya*. Barcelona: Ed. Altafulla.
- Sallés, Anna. (2009). Ensenyament (1931-1939). Dins Francesc Bonamusa (dir.), *Generalitat de Catalunya. Obra de govern 1931-1939 (II)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Secretaria de Presidència.
- Torres, Joaquín. (1978). La reivindicación actual en pro de la lengua catalana. Dins *Bilingüismo y biculturalismo* (p. 253-274). Barcelona: Ediciones CEAC.
- Vallverdú, Francesc. (1979). *Dues llengües: dues funcions?* Barcelona: Edicions 62.
- Vilanova, Mercedes, i Moreno, Xavier. (1992). *Atlas de la evolución del analfabetismo en España de 1887 a 1981*. Madrid: MEC.